

Kiparsky, Kiparsky 1970: Kiparsky, P., Kiparsky, C. Fact [Text] / P. Kiparsky, C. Kiparsky // M. Bierwisch, K.E. Heidolph Progress in linguistics. – The Hague: Mouton, 1970. – P. 143-173. – Bibliogr.: p. 173

Статья посвящена анализу семантической организации высказываний с эмотивными фактивными предикатами, изучению особенностей их функционирования.

Эмотивные предикаты являются средством экспликации внутреннего состояния человека по отношению к экстралингвистическим обстоятельствам. Автор доказывает, что особенность фактивных эмотивных предикатов состоит в том, что в основе возникновения эмоции лежит знание факта, который ее вызвал. Предложена семантическая формула реализации таких высказываний, определен их семантический компонент.

Ключевые слова: эмотивный фактивный предикат, фактивная эмоция, эпистемическая эмоция, семантический компонент.

The article is devoted to the analysis of statements with emotive factive predicates, investigation of their functioning peculiarities.

Emotive predicates are the means of person's inner state explication to extralinguistic circumstances. The author proves the peculiarity of factive emotive predicate is that in the basis of its origin lies knowledge of the fact which has caused it. The semantic formula of these statements realization is suggested, their semantic component is defined.

Keywords: emotive factive predicate, factive emotion, epistemic emotion, semantic component.

Надійшла до редакції 16 січня 2010 року.

Мар'яна Оленяк

ББК Ш 12 = 432.1*226 + Ш 12 = 415.3*226

УДК 81'367

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УТОЧНЮВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ).

Виділено сім структурних моделей: шість ізоморфних та одна аломорфна. Структурні типи відрізняються кількістю членів, змістовою завантаженістю, типами зв'язку, відношенням між структурними компонентами, присутністю/відсутністю додаткового акцентування уваги на одному із складових елементів конструкції та інтонацією.

Ключові слова: уточнюваний компонент, уточнювальний компонент, ізоморфізм, аломорфізм, структурна модель.

Зацікавленість проблемою уточнення у лінгвістиці стала відчутною порівняно недавно, у другій половині ХХ століття. Перші спроби аналізу конструкцій з уточненням, як окремої категорії, припадають на кінець 50-х, 60-ті та початок 70-х років ХХ століття. Це, насамперед, низка статей радянських вчених, як от Усищевої О. Г., Лебедевої Ж. С. та Золотарьової Д. Н. Після кількох десятиліть перебування поза увагою лінгвістів, проблема уточнювальних конструкцій знову стає актуальною наприкінці 90-х років ХХ століття, та на початку ХХІ століття. Певні досягнення у цій галузі мають насамперед українські та російські граматисти, до яких належать: О. Г. Руднев, Ф. Н. Бондаренко, А. Ф. Прияткіна, Є. М. Сидоренко та ін. На матеріалі російської мови дана категорія досліджувалась Т. Б. Фунтовою, яка описала деякі структурні елементи та засоби вираження уточнювальних конструкцій. Варто зазначити, що західноєвропейські граматисти не приділили належної уваги проблемі уточнення, тому можна говорити тільки про пристосування до англійської мови відповідних критеріїв уточнювальних конструкцій, висунутих вченими на пострадянському просторі, як от в дослідженні Ашмаріної І. Л. А отже, проблема уточнення належить до складних і маловивчених, тих, які потребують ретельного аналізу та докладного вивчення як у вітчизняному, так і в іноземному мовознавстві.

Метою даної статті є визначити і порівняти принципи структурної побудови уточнювальних конструкцій у досліджуваних мовах, їх межі та відношення між уточнюваними та уточнювальними компонентами, а також інтонаційне оформлення кожної із моделей.

Стаття базується на матеріалі англійської та польської мов; предметом дослідження слугували уточнювальні конструкції (всього 5074 приклади, які були дібрані методом суцільної вибірки з наступних джерел: «Сага про Форсайтів» Дж. Голсуорсі (англійська мова) – 2213 прикладів, та роман Г. Сенкевича «Вогнем та мечем» (польська мова) – 2861 приклад).

Одиниці, які нами аналізуються, класифікуються відповідно до структурного способу реалізації уточнення: кількості лінійних планів, характеру зв'язку між його складовими та референтного віднесення уточнювальних компонентів. У досліджуваних мовах спостерігається як ізоморфізм так і аломорфізм в структурних моделях.

Залежно від кількості уточнених членів конструкції, а отже і її інформаційного навантаження, уточнення можуть бути двокомпонентними та полікомпонентними. В перших один денотат уточнюється одним, або декількома уточнювальними компонентами, не створюючи при цьому додаткових синтаксичних позицій, тоді як в других заповнюється декілька потенційно валентних позицій у реченні, актуалізується зв'язок між кількома подіями, збільшується обсяг денотативного змісту уточнення за рахунок лексико-синтаксичних зв'язків між його членами. Що стосується позиційності уточнення, то в більшості випадків компонент, що уточнюється, знаходиться в препозиції відносно уточнювального компонента, напр.:

англ.: He had become almost a myth--a kind of incarnation of security haunting the background of the Forsythe universe. (Він став майже міфом – чимсь на зразок уособлення безпеки, яка побутує в самому серці всесвіту Форсайтів) (Голсуорсі: 13).

польськ.: Oni tedy powiadają, że te, co na miedzy leżą, to ich, a my... (Вони тоді говорять, що ті, котрі лежать на межі, то їх, а ми...) (Сенкевич: 303).

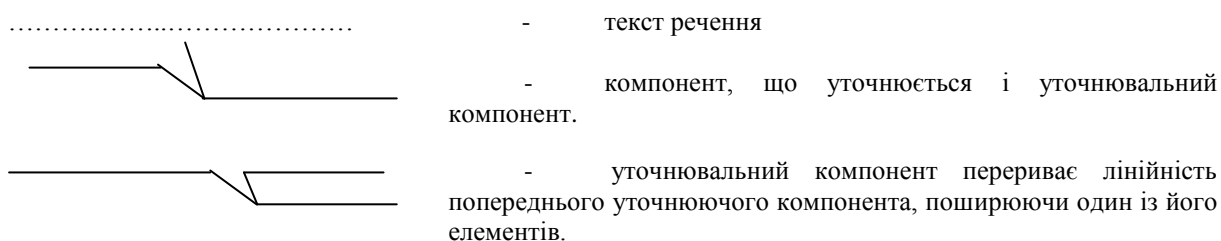
Однак з метою виділення, підкреслення, надання більшої змістової значущості уточнювальному компоненту, саме компонент, що уточнюється переміщується в постпозицію, напр.:

англ.: She had quite a reputation for saying the wrong thing, and, *tenacious like all her breed*, she would hold to it when she had said it, and add to it another wrong thing, and so on. (Вона частенько помилялася, і, будучи *впертою як і весь її рід*, вона ніколи не визнавала своєї помилки, і помилялася знову і знову (Голсуорсі: 42).

польськ.: *Kto po nasze głowy przyjdzie, ten i swoją przyniesie!* (Хто по наші голови прийде, той і свою принесе!) (Сенкевич: 446).

Таким чином, для уточнювального компонента постпозиція є нейтральною, а препозиція інверсійною, що зв'язано з відтінками смислових відношень. Різні структурні моделі підлягають різному актуальному членуванню, де інтонація відіграє і конструктивну, і смислову роль, але об'єднує всі конструкції те, що уточнювальний компонент завжди інтонаційно відокремлений, представлений окремою синтагмою, тому що конструкцію з уточненням неможливо вимовити монотонно, без пауз, без додаткових фразових наголосів, не порушивши при цьому прагматику вислову.

Принципи структурної будови уточнення можуть бути проілюстровані (таблиця №1) такими сімома графічними схемами горизонтальних зв'язків, які відображають потенційну кількість членів уточнюючої конструкції, порядок їх прямування та контактність чи дистантність компонента, що уточнюється, де

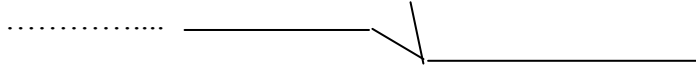
Таблиця №1

Структура конструкцій з уточненням

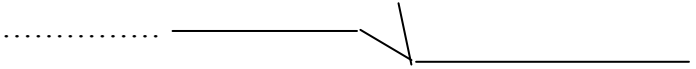
№ з/п	Назва структурної моделі уточнення		Схема структурної моделі уточнення
1.	Двокомпонентна	1.1. Двочленна	
		1.2. Однореферентна	
		1.3. Розщеплена	
2.	Полікомпонентна	2.1. Лінійна	
		2.2. Ієрархічна	
		2.3. Лінійно-ієрархічна	
		2.4. Однореферентно-лінійна	

1.1. Ізоморфним є найпростіший тип конструкції, який складають як мінімум дві словоформи (компонент, що уточнюється, та уточнювальний компонент), з'єднані анафоричними чи катафоричними відношеннями, однак більш характерним є складний синтаксичний склад одного (як правило уточнювального) чи двох її компонентів. Наприклад,

англ.: *The sum was mounting up--next New Year's Day it would be fifteen hundred and odd pounds!* (Сума росла – в наступний день Нового року вона становила би п'ятнадцять тисяч з лишнім фунтів) (Голсуорсі: 33).

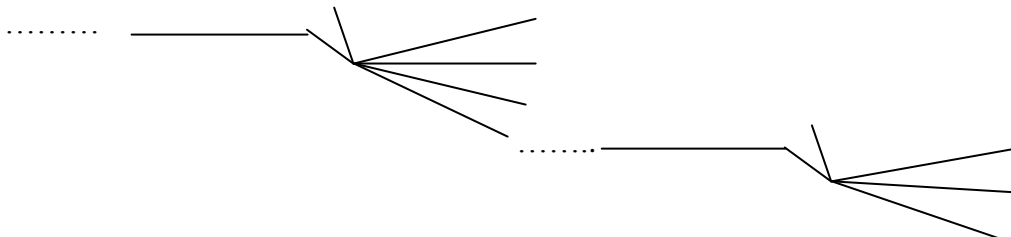
польськ.: – *To się skryj w samej Siczy, gdzie możesz.* (– То сховайся в самій Січі, де можеш) (Сенкевич: 172).

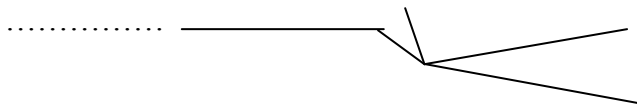
Конструкції такого типу є двочленими, компоненти яких зіставляються відповідно до обсягу інформації, що передається. Зазвичай це відношення частини і цілого, загального і специфічного, типу і підтипу. А отже один із компонентів обмежує, звужує, чи навпаки узагальнює, збільшує об'єм інформації у порівнянні з іншим. Однак, узагальнення чи звуження поняття уточнювальним компонентом є релевантним до стилю, емоційності, експресивності тексту, але не є суттєвим з погляду структури самої конструкції. Так, у наведеному прикладі з англійської мови компонент *was mounting up* є надто загальним для правильного розуміння швидкості та термінів зростання згаданої суми, тому він поширюється іншим, більш детальним, уточнювальним компонентом *next New Year's Day it would be fifteen hundred and odd pounds*, який за обсягом інформації є значно вужчим від попереднього: кількісно і темпорально «*next New Year's Day it would be fifteen hundred and odd pounds*» є складовою процесу «*was mounting up*». У прикладі з польської мови уточнювальний компонент *gdzie możesz* є також семантично більш узагальненим, ніж компонент, що уточнюється *w samej Siczy*: географічно «*w samej Siczy*» є частиною «*gdzie możesz*». Уточнення даного типу вимовляються з інтонацією відокремлення, з невеликим акцентом на тому, що підлягає уточненню. Якщо ж уточнювальний компонент займає кінцеву позицію в реченні, то акцент цей посилюється, і більшою чи меншою мірою збільшується пауза між компонентами конструкції. Інші приклади цієї структурної моделі: англ.: *In the crowded street he snapped up a cab under the very nose of a stout and much younger gentleman, who had already assumed it to be his own.* (На людній вулиці він перехопив таксі під самим носом у гладкого і набагато молодшого джентльмена, котрий вже було подумав, що машина його) (Голсуорсі: 35). *On national occasions, such as this, it was, indeed, almost impossible to avoid going there.* (В час державних свят, таких як це, було, напевно, практично неможливо не піти туди) (Голсуорсі: 449); польськ.: – *Ale wybacz waszmość pan, że mu naprzód powinien nie złożyć dzięki za auxilium i skuteczny ratunek, który mnie od tak naglej śmierci wybawił* (– Але вибачте, прошу пана, що заздалегідь не склав йому повинної, дякуючи за притулок і остаточний порятунок, який мене від такої наглої смерті визволив) (Сенкевич: 10). *Książę nic szczególnego nie polecił; kazał Skrzetuskiemu, w razie gdyby odpowiedź chanowa była pomyślna, wolno iść, tak aby ludzie i konie mieli się dobrze* (Князь нічого конкретного не порадив; наказав Скретуському, щоб, якби відповідь ханова була слушною, йшов повільно, так, щоб добре себе почували люди і коні) (Сенкевич: 20). Кількісно цей тип представлений 1714 одиницями в англійській мові та 2459 одиницями в польській мові, що складає 77,4% і 86% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

1.2. Однореферентний тип. Спільний для обох мов, він характеризується однореферентністю кількох уточнювальних компонентів. Така модель має декілька семантичних предикатів у складі уточнюючих компонентів, які описують більше, ніж одну ситуацію і з'єднуються сурядним зв'язком. Наприклад,

англ.: *The subsidiary figures, of which there were six, female, nude, and of highly ornate workmanship, were all pointing towards the central figure, also nude, and female, who was pointing at herself; and all this gave the observer a very pleasant sense of her extreme value.* (Були допоміжні персони, в кількості шести, жінки, оголені, та надзвичайно майстерні, всі вони вказували на центральну постать, також оголену, також жінку, яка в свою чергу вказувала на саму себе) (Голсуорсі: 52).

польськ.: *Jest drugie punctum, ważniejsze, w którym do sumienia twego się odwołujemy, gdyż luboś Kozak, chcemy cię jako kawalera traktować.* (Існує другий пункт, важливіший, в котрому до совісті твоєї звертаємось, оскільки Козак ти, до тебе з повагою хочемо віднестися) (Сенкевич: 180).

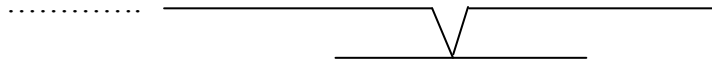

Складові уточнювальні компоненти характеризуються незалежним синтаксичним положенням в конструкції, вони безпосередньо включаються в неї і займають окрему самостійну позицію. Будь-який із них (англ. *of which there were six, female, nude, and of highly ornate workmanship* чи *nude, and female, who was pointing at herself*; польськ. *ważniejsze, чи w którym do sumienia twego się odwołujemy*) може бути вилучений з уточнення, не порушивши його цілісності і не викликавши якихось морфологічних змін у реченні. Причому, не залежно від числа уточнювальних членів конструкції (в нашій вибірці максимальна їх кількість в англійській мові дорівнює шести, а в польській – п'яти), кількість синтаксичних позицій в межах конструкції не збільшується, адже уточнюється лише один референт, який перебуває в однотипному зв'язку з кожним із уточнюючих його компонентів; конструкція ускладнюється семантично за рахунок додаткових пропозицій і синтаксично за рахунок виникнення координаційних відношень між його складовими. Кількість уточнювальних компонентів такого типу поширює конструкцію кількісно, але якісно вона залишається незмінною – однореферентною. Уточнення створюється шляхом переліку, такі уточнювальні компоненти близькі за значенням до перечислення, кількість їх варіюється, однак не є суттєвою за рахунок заповнення однієї синтаксичної позиції. Відбувається нагнітання інформації стосовно уточненого елемента конструкції; створення такої високої змістової валентності компонента, що уточнюється, спостерігається лише в даній структурній моделі. Існує смисловий зв'язок виключно між компонентом, що уточнюється, та уточнювальними компонентами, але немає ніякого безпосереднього зв'язку між самими уточнювальними компонентами. Уточнювальні компоненти даної моделі інформаційно навантажують компонент, що уточнюється, змістовий обсяг якого збільшується прямопропорційно до кількості уточнювальних його компонентів. У сукупності вони створюють єдиний «блок» з тотожною функцією уточнення одного і того самого референта: відношення компонента, що уточнюється, і кожного окремо взятого уточнювального компонента носить характер синтаксичної еквівалентності, однофункціональності, рівнозначності. Так, в наведених прикладах цієї структурної моделі, словосполучення *nude, and female, who was pointing at herself* та словоформи *ważniejsze* і *w którym* з англійської і польської мов відповідно, є синтаксично паралельними (вони не залежать одна від одної): граматична форма однієї і другої мотивована однією і тією ж словоформою *figure* (англ. мова) та одним і тим самим словосполученням *drugie punctum* (польська мова), – тобто лінії їх синтаксичного зв'язку збігаються. Інтонація в конструкціях цієї структурної моделі максимально наближена до інтонації, характерної для однорідних членів речення. Інші приклади цієї структурної моделі: англ.: *He marched in, to the sounds of the overture, like an old war-horse to battle.* (Він бравов увійшов, під звучання увертюри, як старий військовий кінь вступає в битву) (Голсуорсі: 32). *The gods had given Irene dark brown eyes and golden hair, that strange combination, provocative of men's glances, which is said to be the mark of a weak character.* (Боги подарували Ірен темно-карі очі та золоте волосся, це дивне поєднання, яке проковує чоловічі погляди, яке нібито є ознакою слабого характеру) (Голсуорсі: 44); польськ.: *Jeden, stary, już prawie zgrzybiały, był to Fyłyp Zachar, drugi Anton Tatarczuk, ataman czehryńskiego kurzenia, człowiek około lat czterdziestu, wysoki, silny, z dzikim wyrazem twarzy i skośnymi, tatarskimi oczyma* (Один, старий, вже майже трухлявий, був то Пилип Захар, другий Антон Татарчик, отаман чигиринського куреня, чоловік років сорока, високий, сильний, з диким виразом обличчя і косими, татарськими очима) (Сенкевич: 170). *Wszelako teraz, po zwycięstwie na Żółtych Wodach, po zniesieniu hetmanów, po rozpaleniu wojny domowej we wszystkich południowych województwach, rzeczy zaszyły zbyt daleko, wypadki przerosły wszelkie oczekiwanie – teraz walka musiała się toczyć na śmierć i życie* (Всіляко тепер, після перемоги на Жовтих Водах, після повалення гетьманів, після розпалення війни в усіх південних воєводствах, справа зайшла надто далеко, нещастя перевершило будь-які сподівання – битва була не на життя, а на смерть) (Сенкевич: 260). Кількісно цей тип представлений 156 одиницями в англійській мові та 87 одиницями в польській мові, що складає 7% і 3% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

1.3. Розщеплена модель. Це аломорфна модель, притаманна лише англійській мові. Особливістю цієї моделі є те, що один із членів конструкції, уточнений чи уточнювальний, розколюється іншим, і природно контактна позиція його складових стає дистантною; або ж, компонент, що уточнюється, розташовується в інтерпозиції відносно його однореферентних уточнювальних компонентів, типовою для яких є постпозиція. Наприклад,

англ.: *His son ought, under the circumstances, to have gone to the dogs; that law was laid down in all the novels, sermons, and plays he had ever read, heard, or witnessed.* (Його син повинен, при таких обставинах, був

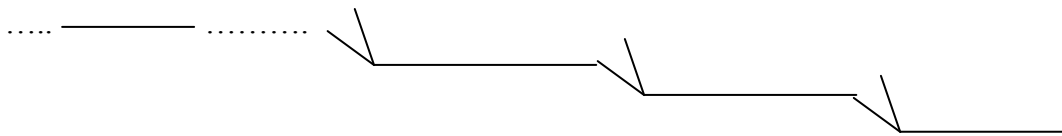
розоритися; той закон був прописаний в усіх романах, проповідях та п'єсах, які він у своєму житті читав, про які чув та свідком яких він був) (Голсуорсі: 33).

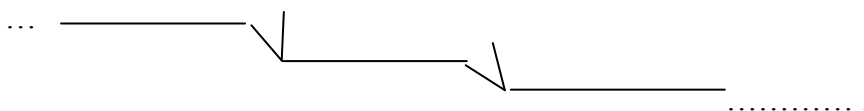
У наведеному прикладі природно контактна позиція модального дієслова та інфінітиву умисно розщеплена уточнювальною фразою *under the circumstances*, завдяки чому вона стає логічно наголошеною і вимагає додаткової концентрації уваги слухача. При позиційно нейтральному розташуванні уточнювальний компонент був би розташованим наступним чином: *His son ought to have gone to the dogs, under the circumstances,...*, але в такому випадку наголошеною була би лише остання словоформа компоненту, що уточнюється, а уточнювальний компонент *under the circumstances* вимовлявся би пониженим тоном у швидкому темпі. Саме інтерпозиційність уточнювального та розщепленість уточненого компонентів, відповідна інтонація (наголос на слові *circumstances*) та відносно нешвидкий темп підкреслюють важливість *обставин* в описаній ситуації. Зовнішнє порушення контактності уточненого компонента ні в якому разі не впливає на характер зв'язку між компонентами даної конструкції, воно лише може в більшій мірі підкреслювати відокремленість та самостійність уточнювального компонента в принципі. Суть відношень між компонентами залишається незмінною – «*under the circumstances*» конкретизує характер ситуації, вираженої «...*ought to have gone to the dogs*». Інші приклади цієї структурної моделі: *She might take alarm, he did not know what she might think; he hastened, therefore, to banish from his manner all traces of absorption, but in this he was about as successful as his father would have been, for he had inherited all old Jolyon's transparency in matters of domestic finesse; and young Mrs. Jolyon, busying herself over the affairs of the house, went about with tightened lips, stealing at him unfathomable looks.* (Вона могла збентежитися, невідомо про що вона думала; він тому поспішив всім своїм єством показати щирість та відкритість, а це йому так само вдавалося, як могло би вдатися його татові, адже він унаслідував всю відвертість старого Джоліона у справах домашніх хитрощів; і молода місіс Джоліон, *займаючись хатніми справами, ходила* зі стиснутими губами, *незбагнено та крадькома поглядаючи на нього*) (Голсуорсі: 1970). *His preparations were leisurely; he caught, as every true artist should, at anything that might delay for a moment the effort of his work, and he found himself looking furtively at this unknown dame.* (Він не поспішав з приготуваннями; *чіплявся, як і повинен кожен художник, за все, що могло би відкласти хоч на мить його зусилля попрацювати, і він піймав себе на тому, що нишком поглядав на цю незнайому даму*) (Голсуорсі: 249). Кількісно цей тип представлений 9 одиницями що складає 0,4% всієї вибірки.

2.1. Лінійна модель. Ізоморфна для обох мов, вона будується шляхом лінійного наслідування одного уточнення іншим. В такій моделі зв'язок між уточнювальними компонентами здійснюється послідовно: останнє слово уточнювального компонента стає компонентом, що далі уточнюється. Наприклад,

англ.: *He stumped his umbrella on the ground, as though to drive it into the heart of that unfortunate body, which had dared to ostracize his son and his son's son, in whom he could have lived again!* (Він тикнув свою парасольку в землю, *наче хотів пронизати нею серце того нещасного тіла, яке посміло вигнати свого сина та сина свого сина, в котрому він міг би продовжувати жити!*) (Голсуорсі: 290).

польськ.: *Pan Wołodyjowski ruszył na to owsianymi wąsikami i spojrzął na Burlaja takim wzrokiem, jakim chart spogląda na wilka, którego mu nie wolno uchwycić za gardziel, a Rzędzian rzekł: – Dlatego to ja wam mówię, mości pułkowniku, jego nazwisko.* (У відповідь на те пан Володєвський порухав вівсяними вусами і глянув на Бурлая *таким поглядом, яким хорт глядить на вовка, якому не можна вчетитися в горло*, а Редзян говорив: Тому я і говорю вам, пане полковнику, його прізвище) (Сенкевич: 320).

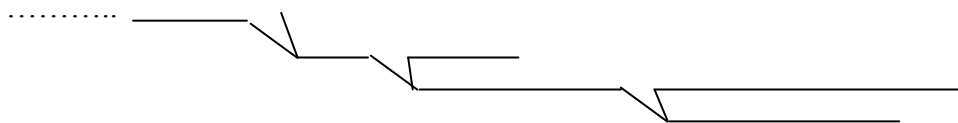

З'єднані таким чином складові являють собою ланцюг уточнень, який лінійно вводить семантичні предикати, зв'язані між собою підрядним зв'язком. Вони не характеризуються окремим, незалежним синтаксичним положенням, адже зв'язок реалізується за рахунок узгоджених словоформ, напр., *stumped, as though; body, which; son, in whom* (англійська мова) та *takim wzrokiem, jakim; wilka, którego* (польська мова), зазвичай вони з'єднуються сполучниками, частками, займенниками різних розрядів, які виступають як конструктивний елемент, і перебувають в атрибутивних, обставинних чи доповнювальних відношеннях. На

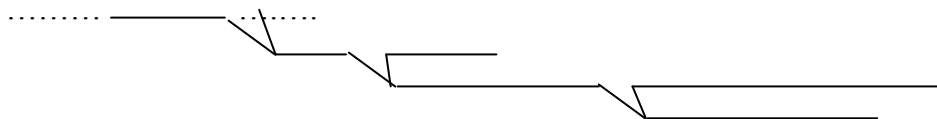
відміну від однореферентного типу дана модель уточнення є синтаксично складнішою, оскільки уточнюється декілька референтів і, таким чином, створюються додаткові синтаксичні позиції. Скажімо, атрибутивні позиції *which had dared to ostracize his son and his son's son* (англійська мова) та *którego mu nie wolno uchwycić za gardziel* (польська мова) не збігаються і не є однофункціональними з позиціями *as though to drive it into the heart of that unfortunate body* та *jakim chart spogląda na wilka* в обох мовах відповідно. Гіпотетично кількість членів такої моделі уточнення може бути необмеженою, максимальна ж їх чисельність в нашій вибірці дорівнює п'яти в англійській мові та трьом в польській мові. Для даної моделі обов'язковим є інтонаційне виділення компонента, що уточнюється, який вимовляється підвищеним тоном, після чого на уточнювальному його компоненті голос понижується. Інші приклади цього структурного типу: англ.: *Money was now his light, his medium for seeing, that without which he was really unable to see, really not cognisant of phenomena; and to have this thing, "I hope I shall never know the value of money!"* (Гроші тепер стали для нього *світлом, медіумом зору, без якого він не був би спроможний бачити, не був би свідомий чуттєвого сприйняття*; і щоб їх мати, «маю надію, що я ніколи не буду знати ціну грошам!») (Голсуорсі: 50). *That she was one of those women--not too common in the Anglo-Saxon race--born to be loved and to love, who when not loving are not living, had certainly never even occurred to him.* (Те, що вона була *однією з тих жінок – тих, яких не часто можна зустріти в англосаксонській расі – природжених для кохання і закоханих, тих, які, якщо не кохають, то не живуть*, ніколи навіть не спадало йому на думку) (Голсуорсі: 55); польськ.: *Namiestnik opowiadał wzajemnie towarzyszom o Krymie, gdzie prawie pół roku spędził czekając na respons chana jegomości, o tamtejszych miastach pozostałych z dawnych czasów, o Tatarach i o potędze ich wojennej, a na koniec o postrachu, w jakim żyli usłyszawszy o walnej na Krym wyprawie, w której wszystkie siły Rzeczypospolitej miały wziąć udział* (Намісник в свою чергу розповідав товаришам про Крим, де провів майже півроку, чекаючи на ханову відповідь для його милості, про тамті місця, що залишилися з давніх-давен, про татар і їх військову могутність, а на кінець *про пострах, в якому жили, почувши про масштабний похід на Крим, в котрому мали взяти участь всі сили Речіносполитої*) (Сенкевич: 95). *Wówczas począł się kiwać inaczej, bo nie od głowy ku nogom, ale z boku na bok, tak że za każdym razem uderzał z lekka w ścianę końcem szabli, która wysuwała się przez to spod kolan, przechylając się coraz bardziej ku wewnątrz, na stronę rękojeści* (В той момент почав хитатися *по-іншому, не з голови до ніг, а з боку на бік, так, що кожного разу злегенька ударяв стіну кінчиком шаблі, яка через те висувалася з-під колін, щораз більше схилиючись до середини, в сторону рукояті*) (Сенкевич: 88). Кількісно цей тип представлений 207 одиницями в англійській мові та 201 одиницями в польській мові, що складає 9,4% і 7% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

2.2. Ієрархічна модель. Ця модель представлена в обох мовах, принцип її полягає в тому, що компонент, що уточнюється, ставиться між синтаксично узгодженими елементами іншого уточнення, перериваючи його лінійність, і, таким чином, створюючи ієрархічну конструкцію. Семантично така конструкція являється насиченою, з об'ємним інформаційним змістом. Наприклад,

англ.: *He again took the lead to the cottage, where the agent, a tall man named Oliver, with a heavy face and grizzled beard, welcomed them.* (Він знову повів усіх *до комеджу, де агент, високий мужчина по імені Олівер, з повним обличчям та сивою бородою, їх зустрів*) (Голсуорсі: 61).

польськ.: *Ciało na mnie takie od ran dziurawe, że o to się tylko boję, czy święty Piotr, który jest marszałkiem bożym i ochędóstwa w niebie doglądać musi, puści mnie do raju w tak podziurawionej sukni.* (Моє тіло так *тяжко* ранами *дірчаве, що єдине боюся, чи святий Петро, що маршалом Божим служить і пильнує на небі порядок, пустить мене до раю в такому дірчавому платті*) (Сенкевич: 96).

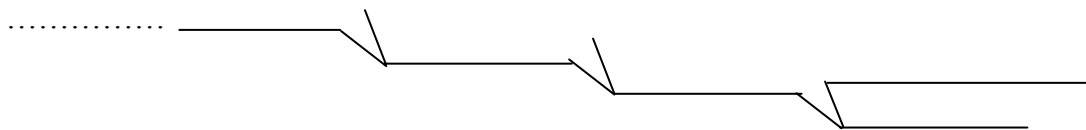

Ця ієрархічна структура, в котрій одні відношення і зв'язки ніби накладаються, а, точніше, вклинюються в інші. Уточнення в цьому випадку має ускладнену внутрішню структуру, в якому один його сегмент входить в інший, що розширює структуру компонента до декількох лінійних планів. Має місце так би мовити «втручання» в синтаксично цілісну побудову з метою додаткового звернення уваги на окремий компонент структури, виділення його з-поміж інших, з погляду автора комунікативно менш релевантних компонентів. На відміну від однореферентної структурної моделі уточнення, де єдиний компонент, що уточнюється, є центром «тяжіння» змістовної насиченості, в ієрархічній структурі створюється декілька опорних, менш змістовно навантажених точок, які підлягають поширенню. Вони, таким чином, завдяки своїй кількості більше одного,

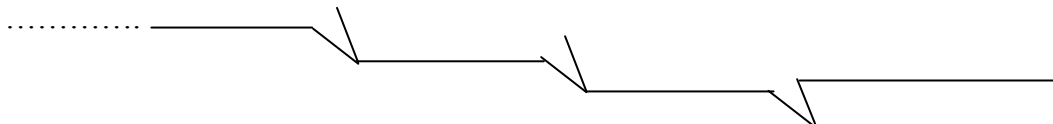
ніби дещо рівномірніше розподіляють між собою весь потенційно можливий об'єм семантичної завантаженості конструкції. Така модель збільшує позиційний склад уточнення, тобто створює якусь певну кількість компонентів, що уточнюються, котрі, на відміну від уточнення за ланцюговим принципом, не розвивають лінійну послідовність, а синтаксично поглиблюють структуру, тобто зв'язок реалізується не тільки по горизонталі, але й по вертикалі. Як от в наведеному прикладі з англійської мови: уточнювальний компонент, *with a heavy face and grizzled beard* уточнює словоформу *man*, яка синтаксично узгоджується зі своїми контактними пре- і постпозитивними одиницями, що слугують уточнювальним компонентом до слова *agent* і, нарешті, ці два компоненти взяті разом (*a tall man named Oliver, with a heavy face and grizzled beard*) вклинюються і переривають синтаксично узгоджений лінійний компонент *where the agent...welcomed them*. В прикладі з польської мови уточнення *który jest marszałkiem bożym i ochędóstwa w niebie doglądać musi* узгоджується із словосполученням *święty Piotr*, попередній уточнювальний компонент синтаксично залежить від займенника *to*, і, нарешті, перший з уточнювальних компонентів *że o to się tylko boję* уточнює прикметник *takie dziurawe*. Дана структурна модель уточнення вимовляється з інтонацією, характерною для вставки, введення [Прияткіна 1990], тобто з пониженням голосу на уточнювальному компоненті і дещо швидше, ніж решта конструкції. Інші приклади цього структурного типу: англ.: *It was Soames, who, crossing from the shady side of Piccadilly, where he had been walking home from the office, had suddenly appeared alongside.* (Це був Соумс, який, виходячи з затемненої сторони Пікаділі, кудю він прямував додому з офісу, раптом з'явився поруч) (Голсуорсі: 73). *His angry eyes never deserted the back of that cab, which, like a lost chance, haunted the darkness in front of him.* (Його злючі очі проводжали поглядом таксі, яке, як втрачений шанс, блукало перед ним в потемках) (Голсуорсі: 193); польськ.: *Nie brakło też i wiewatów, na które książę wdzięcznie odpowiadał, raz, z przyrodzonej sobie ludzkości, a po wtóre, chcąc tą ludzkością kaptować stronników dla królewicza Karola, których też i nakaptował samym swym widokiem niemało* (Достатньо було і похвал, на які князь відповідав з вдячністю, поперше з вродженої людяності, а по-друге, з бажання прихилити тією людяністю союзників до королевича Кароля, яких немало прихилив одним лиш виглядом своїм) (Сенкевич: 153). *Nie wiedział jednak, że owa stworzona przezeń przepaść tak jest wielka, iż żadne układy nie wyrównają jej nawet na taki czas, jakiego on sam, Chmielnicki, mógł potrzebować* (Не знав, однак, що та створена ними прірва є настільки великою, що ніякі домовленості не вирівняють її, навіть на той час, якого він сам, Хмельницький, міг потребувати) (Сенкевич: 560). Кількісно цей тип представлений 75 одиницями в англійській мові та 40 одиницями в польській мові, що складає 3,4% і 1,4% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

2.3. Лінійно-ієрархічна модель. Дана модель також є ізоморфною для обох мов, вона комбінує в собі лінійність та ієрархічність. Компоненти уточнення такого типу зв'язані між собою підрядним зв'язком, але семантичне ускладнення будується за двома принципами: ланцюгового введення пропозицій та подальшого поглиблення структури, тобто створення її багатоплановості. Наприклад,

англ.: *This bearded man also wore a moustache, which had given rise to grave doubts in the minds of many members-of the family-, especially those who, like Soames, had been to public schools, and were accustomed to niceness in such matters.* (Цей бородатий чоловік мав також і вуса, які викликали серйозні сумніви у багатьох членів сім'ї, особливо тих, хто, як Соумс, вчилися в приватних школах, і звикли до витонченості в подібного роду справах) (Голсуорсі: 87).

польськ.: *Kilkudziesięciu ludzi czerkaskich opowiedziało się przy nim i wszczęła się bitwa krótka, straszna – jak wszystkie walki, w których garść ludzi pożądająca nie łaski, ale śmierci, broni się tłumem.* (Кілька десятків черкаських сказали йому правду в очі і почалася битва коротка, страшна - як всі бійки, в яких жменя людей, що не життя, а смерті вимагає, прикривається натовпом) (Сенкевич: 224).

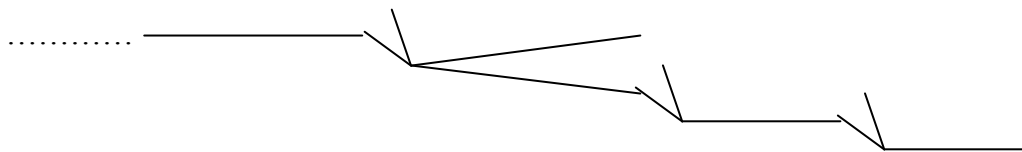

Такий структурний тип свідчить про необхідність інтонаційного виділення якоїсь семантично важливої, найбільш релевантної для комунікативного завдання складової уточнювального компонента в послідовному, типовому для розповіді, викладенні подій. У наведених прикладах уточнення *like Soames* та *nie łaski, ale śmierci* в англійській та польській мовах відповідно, є додатково наголошеними, інтонаційно підкресленими, що в певному сенсі може трактуватися як ідея уточнювального висловлення. Складові такої моделі уточнення також, як правило, з'єднуються сполучниками, частками та займенниками, що є доказом їх синтаксичної залежності. Інші приклади цього структурного типу: англ.: *In the spring of the year 1881 he was visiting his old school- fellow*

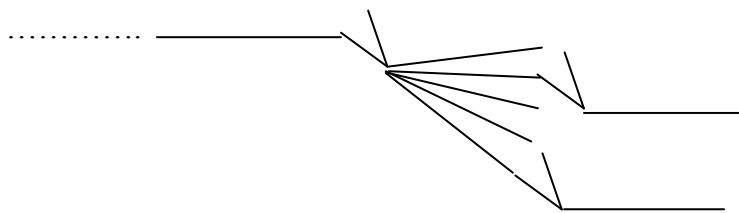
and client, George Liversedge, of Branksome, who, with the view of developing his pine-woods in the neighbourhood of Bournemouth, had placed the formation of the company necessary to the scheme in Soames's hands. (Весною 1881 року він навідався до свого старого шкільного приятеля та клієнта, Джорджа Ліверседжа, з Бренксомів, який, з наміром переробки соснової деревини в районі Борнмуту, віддав формування корпорації відповідно з задумом у руки Соумса) (Голсуорсі: 109). As these visions crowded before him, causing emotion to swell his heart, he rose, and stood at the window, looking down into the little walled strip of garden, where the pear-tree, bare of leaves before its time, stood with gaunt branches in the slow-gathering mist of the autumn afternoon. (Оскільки ці видіння роїлися натовпом перед ним, розпираючи його душу, він підвівся і став біля вікна, дивлячись на обмуровану садову смугу, де груша, ще так рано, а вже без листя, стояла з довжелезним гіллям в негустому тумані осіннього пополудня) (Голсуорсі: 259); польськ.: Schwytałem kilku ludzi, którzy wyznali, iż Chmielnicki wysłał ochotnika, który by za waszą książęcą mością szedł a ogień, jeśli wiatr będzie pomyślny, podkładał (Піймав я кілька людей, які визнали, що Хмельницький послав добровольця, котрий би за вашою княжою милістю йшов, і вогонь, якщо вітер буде попутний, підкладав) (Сенкевич: 421). Wiódł on ośmiuset ludzi takiego jak sam pokroju, szczęścia szlachty, szczęścia Kozaków, którzy by wszyscy, na dobrą sprawę, wisieć powinni (Вів він вісімсот людей таких як він сам, частково шляхтичів, частково козаків, і всі вони (букв. «котрі всі»), по-доброму, повинні би висіти) (Сенкевич: 511). Кількісно цей тип представлений 8 одиницями в англійській мові та 45 одиницями в польській мові, що складає 0,4% і 1,6% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

2.4. Однореферентно-лінійна. Спільна для обох мов, дана модель представляє собою змішаний тип однореферентності з подальшим ускладненням за ланцюговим принципом. Наприклад,

англ.: The house must be *in good style, something that would always be certain to command a price, something unique, like that last house of Parkes, which had a tower*; but Parkes had himself said that his architect was ruinous. (Дім повинен бути в хорошому стилі, він (букв. «в чомусь, що») завжди диктує ціну, завжди унікальний, як стиль останнього будинку Паркса, з вежею; хоча Паркс сам говорив, що архітектор був згубним) (Голсуорсі: 57).

польськ.: Wiem, na com się porwał; wiem, jako straszna jest siła przeciw mnie: obaj hetmani, twój straszny książ, któren sam za całe wojsko stanie, a Zaslawscy, a Konięcpolscy, a wszystkie owe królewężta, które na szyi kozackiej nogę trzymają! (Знаю, на що наразився; знаю наскільки страшна є сила проти мене: обидва гетьмани, твій страшний князь, який сам може ціле військо замінити, і Заславські, і Конєцпольські, і всі ті королевичі, котрі на козацькій ший ногу тримають!) (Сенкевич: 196)

Відрізняється вона від моделі з власне однореферентними уточнювальними компонентами тим, що за рахунок подальшого лінійного введення семантичних предикатів конструкція ускладнюється синтаксично створенням нових позицій, і семантично, насичуючи додатковим інформативним навантаженням вже не первісний референт, а інший денотат, який відображається в кінцевій позиції попереднього уточнювального компонента. Як от в наведеному прикладі з англійської мови: уточнювальні компоненти *something that would always be certain to command a price* та *something unique* конкретизують один і той самий референт – *good style*, а от два інші уточнювальні компоненти *like that last house of Parkes* та *which had a tower* деталізують свою препозитивну контактну словоформу, без узгодження з першими двома компонентами конструкції. В польській мові уточнювальні компоненти *obaj hetmani, twój straszny książ, a Zaslawscy, a Konięcpolscy, a wszystkie owe królewężta* однаково поширюють компонент, що уточнюється *siła przeciw mnie*, але окрім цього два із них (*książ i królewężta*) додатково деталізовані уточнювальними компонентами *któren sam za całe wojsko stanie i które na szyi kozackiej nogę trzymają* відповідно. Інтонація цієї конструкції максимально наближена до інтонації, характерної для однорідних членів речення з додатковим акцентом на наступних компонентах, які підлягають подальшому уточненню. Інші приклади цього структурного типу: англ.: And as Soames stood looking at her, *the sensation that most men have felt at one time or another went stealing through him--a peculiar satisfaction of the senses, a peculiar certainty, which novelists and old ladies call love at first sight*. (І коли Соумс стояв, дивлячись на неї, він відчув як ним крадькома оволодіває почуття, яке рано чи пізно відчуває більшість чоловіків – особливе

задоволення його чуттєвого прийняття, особлива визначеність, яку новелісти та досвідчені леді називають коханням з першого погляду) (Голсуорсі: 110). June paused for a moment to look at *herself* in the little old-fashioned silver mirror above the oaken rug chest – *a slim, imperious young figure, with a small resolute face, in a white frock, cut moon-shaped at the base of a neck too slender for her crown of twisted red-gold hair.* (Джун затрималась на хвилику, щоб подивитися на себе в маленьке старомодне срібне дзеркало над дубовим комодом – на струнку, владну молоду постать, з маленьким рішучим обличчям, в білому платті з округлим вирізом доokoла шиї, надто тендітної для крони її кучерявого рижувато-золотого волосся) (Голсуорсі: 113); польськ.: Słońce, cudna pogoda i woń zbliżającej się wiosny napawały wesołością serca, a namiestnik *tym* był weselszy, że wracał z długiej podróży pod dach książęcy, który był zarazem jego dachem, wracał sprawiwszy się dobrze, więc i przyjęcia dobrego pewny (Сонце, чудесна погода і запах близької вже весни напували серця радістю, а намісник *це* більше радів (букв. «тим був веселіший, що...»), бо повертався з далекої подорожі під княжий дах, який був і його дахом, повертався з виконаним завданням, а отже в хорошому прийомі впевнений) (Сенкевич: 44). Chodziły też najrozmaitsze wieści między tłumem: to że książę zostaje w Lubniach, to że wyjeżdża aż hen, ku Litwie, gdzie trzeba będzie za nim jechać; to nawet, że już pobił Chmielnickiego (Найрізноманітніші вісті ходили між людьми: *те*, що князь залишається в Лубнях, *те*, що виїжджає аж ген, до Литви, куди треба буде за ним їхати; навіть *те*, що вже переміг Хмельницького) (Сенкевич: 411). Кількісно цей тип представлений 44 одиницями в англійській мові та 29 одиницями в польській мові, що складає 2% і 1% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

Задля унаочнення висновків, які були зроблені в ході опису та порівняння структур уточнювальних конструкцій в досліджуваних мовах, видається доцільною їх демонстрація у зведеній таблиці.

Таблиця №2

**Кількісні та якісні характеристики конструкцій з уточненням
в англійській та польській мовах**

№ з/п	Структурна модель		Наявність та кількість структурних моделей в досліджуваних мовах				Всього
			Англійська		Польська		
1.	Двокомпонентна	1.1. Двочленна	+	1714 (77,4%)	+	2459 (86%)	4173
		1.2. Однореферентна	+	156 (7%)	+	87 (3%)	243
		1.3. Розщеплена	+	9 (0,4%)	-	-	9
2.	Полікомпонентна	2.1. Лінійна	+	207 (9,4%)	+	201 (7%)	408
		2.2. Ієрархічна	+	75 (3,4%)	+	40 (1,4%)	115
		2.3. Лінійно-ієрархічна	+	8 (0,4%)	+	45 (1,6%)	53
		2.4. Однореферентно-лінійна	+	44 (2%)	+	29 (1%)	73
Всього			2213 (100%)		2861 (100%)		5074 (100%)

Висновки. З огляду на розглянуті особливості структурних механізмів побудови одиниць, що досліджуються, можна стверджувати, що зв'язок між компонентом, що уточнюється та уточнювальним компонентом має певні форми синтаксичного оформлення, які базуються на таких принципах: а) однореферентність уточнювальних компонентів; б) лінійність та послідовність прямування уточнюючих конструкцій за ланцюговим механізмом; в) ієрархічність структури уточнення, тобто створення багатоплановості; г) поєднання названих типів. Гіпотетично можна допустити існування змішаного типу, який би комбінував у собі однореферентні уточнювальні компоненти з подальшим їх ускладненням за ієрархічним принципом, але в зібраному практичному матеріалі такі одиниці не були представлені. Вищезгадані типи є ізоморфними для обох досліджуваних мов, проте арсенал засобів побудови конструкцій з уточненням в англійській мові виявився багатшим за рахунок наявності аломорфної розщепленої моделі уточнення. Однією з причин відсутності даного структурного типу в польській і присутності його в англійській мові є аналітичність

останньої, тобто, на відміну від синтетичного, цей тип мови дає змогу уточнювальному компоненту «вклинитися» між словоформою та службовою частиною, які, зазвичай в контактній позиції, створюють відповідні відношення між словами в реченні.

Виділені моделі вирізняються кількістю членів, а отже, – і змістовою ємністю, типами зв'язку, відношеннями між структурними компонентами, присутністю/відсутністю додаткового акцентування уваги на одному із складових елементів конструкції, інтонацією. Спільним для усіх структурних моделей уточнення є те, що компонент, що уточнюється, завжди перебуває у відношенні взаємозв'язку з уточнювальним(и) його компонентом(ами) і зумовлює його/їх змістову завантаженість.

Не претендуючи на універсальність, оскільки матеріалом дослідження слугувала проза лише художнього тексту і лише двох авторів, можна зробити деякі припущення стосовно кількісних розбіжностей показників у досліджуваних мовах. Як видно із таблиці №2, однореферентна, лінійна, ієрархічна та однореферентно-лінійна моделі кількісно переважають в досліджуваному матеріалі англійської мови. Це свідчить про більшу насиченість та ускладненість речень в англійській мові, схильність до більшої ситуативної концентрації, більшої пропозиційності, а, відповідно, і більшої смислової завантаженості інформації в межах одного речення. Окрім цього, сама по собі конструкція з уточненням не є стихійною, вона є засобом створення особливої структури, метою якої є передача особливих взаємовідносин між компонентом, що уточнюється та уточнювальним компонентом; саме зміна позиційності компонентів, а, відповідно з цим і зміна інтонаційного оформлення, варіюють смислові відтінки та переставляють логічні наголоси в реченні. Тому, вибираючи ту чи іншу структурну модель уточнення, автор встановлює бажані відношення між членами речення, а також послаблює можливо небажані зв'язки, котрі мали би місце без поширення того чи іншого елемента речення, відповідно до його прагматики.

Література

Загнітко 2001: Загнітко, А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія [Текст] / А.П. Загнітко. – Донецьк: Дон НУ, 2001. – 662 с. – Бібліогр.: с. 653 -662.

Лебедева 1963: Лебедева, Ж. С. Приложение в современном английском языке [Текст] / Ж.С. Лебедева // Вопросы лексикологии и грамматики иностранных языков: сб. научн. тр. – Минск, 1963. – 136-161 с. – Бібліогр.: с. 161.

Меркулова 2006: Меркулова, Н. Специфічні конструкції як спосіб актуалізації [Текст] / Н. Меркулова // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. – Донецьк: ДонНУ. – 2006. – Вип. 14. – С. 127-131. – Бібліогр.: с. 131.

Прияткина 1990: Прияткина, А. Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения [Текст] / А.Ф. Прияткина. – М.: Высш. шк., 1990. – 176 с. – Бібліогр.: с. 172.

Прияткина 1983: Прияткина, А. Ф. Осложненное простое предложение [Текст] / А.Ф. Прияткина. – Владивосток: Издательство ДВГУ, 1983. – 96 с. – Бібліогр.: с. 95.

Фунтова 2002: Фунтова, Т.Б. Логіко-синтаксична категорія уточнення в сучасній російській мові [Текст]: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т.Б. Фунтова. – Сімферополь, 2002. – 18 с.

Uniwersalny słownik języka polskiego 2003: Uniwersalny słownik języka polskiego. – Tom 1-4. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2003. – 5420 s.

Сенкевич: Сенкевич, Г. Вогнем та мечем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pbi.edu.pl>. – Назва з екрана.

Голсуорсі: Голсуорсі, Дж. Сага про Форсайтів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://manybooks.net/titles/galswortext03fsaga11.html>. – Назва з екрана.

Статья посвящается структурным особенностям категории уточнения на материале английского и польского языков. Выделено семь структурных моделей, шесть из которых являются изоморфными для обоих языков, и одна – алломорфной. Структурные типы отличаются количеством членов, содержательной ёмкостью, типами связи, отношениями между структурными компонентами, наличием/отсутствием дополнительного акцентирования внимания на одном из составляющих элементов конструкции и интонацией.

Ключевые слова: уточняемый компонент, уточняющий компонент, изоморфизм, алломорфизм, структурная модель.

This paper deals with the structural features of the category of specification in modern English and Polish. Seven structural models have been singled out, six of which are isomorphic for both languages, and one is allomorphic. Structural types differ in the number of their members, content-richness, types of connection, relations of structural components, presence/absence of additional stress on one of the constructive elements as well as in their prosodic pattern.

Keywords: specified component, specifying component, isomorphism, allomorphism, structural model.

Надійшла до редакції 22 грудня 2009 року.